

DEPOZIT TUSHUNCHASI, TURLARI VA ULARNING IQTISODIYOTDAGI ROLI

Keldiyorov Sherozbek

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Ruzimurodov Olim

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti dotsenti, PhD

Annotatsiya. Mazkur maqolada depozit tushunchasining iqtisodiy mohiyati, uning asosiy turlari hamda zamonaviy iqtisodiyotdagi roli chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda tijorat banklarining resurs bazasini shakllantirishda depozitlarning o‘rni, ularning likvidlikni ta’minlashdagi ahamiyati va iqtisodiy o‘rishga ta’siri ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, depozitlarning tasnifi, ularning afzallik va kamchiliklari, hamda bank tizimidagi funksional vazifalari ko‘rib chiqiladi. Maqolada O‘zbekiston va xalqaro bank amaliyotiga oid ilmiy adabiyotlar tahlil qilinib, depozit siyosatini takomillashtirish bo‘yicha xulosalar beriladi.

Kalit so‘zlar: depozit, tijorat banklari, bank resurslari, likvidlik, muddatli depozit, talab qilib olinguncha depozit, jamg‘arma depozit, bank tizimi, moliyaviy barqarorlik, kreditlash, investitsiya, pul-kredit siyosati.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida bank tizimi har qanday mamlakat iqtisodiyotining asosiy moliyaviy tayanchi hisoblanadi. Tijorat banklari iqtisodiy subyektlar o‘rtasida moliyaviy vositachilik vazifasini bajarib, jamg‘armalarni investitsiyalarga aylantirish jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Ushbu jarayonda banklarning resurs bazasi markaziy o‘rinni egallaydi. Bank resurslarining asosiy manbai esa depozit mablag‘lari hisoblanadi.

Depozitlar aholining, korxonalar va tashkilotlarning vaqtincha bo‘sh pul mablag‘larini bank tizimiga jalb qilish orqali shakllanadi. Ushbu mablag‘lar banklar tomonidan kreditlash va investitsiya jarayonlarida foydalaniladi. Shu sababli depozitlar bank tizimining barqarorligi, likvidligi va rentabelligini ta’minlovchi asosiy omil hisoblanadi.

Bugungi kunda global moliyaviy tizimda raqobat kuchayib borar ekan, tijorat banklari o‘rtasida depozitlarni jalb qilish bo‘yicha raqobat ham ortmoqda. Bu esa depozit siyosatini takomillashtirish, mijozlar ishonchini oshirish va innovatsion bank xizmatlarini joriy etishni talab qiladi.

Depozit tushunchasi iqtisodiy adabiyotlarda turlicha talqin qilinadi. Umumiy ma’noda depozit — bu jismoniy va yuridik shaxslarning pul mablag‘larini ma’lum shartlar asosida bankka saqlash uchun joylashtirishidir.

Frederic S. Mishkin¹²⁰ depozitlarni bank tizimining asosiy resurs manbai sifatida ko‘rib, ularning iqtisodiy barqarorlikdagi rolini ta’kidlaydi. Uning fikricha, depozitlar banklarning kreditlash imkoniyatlarini kengaytiradi va iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantiradi.

Depozitlarning iqtisodiy mohiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- vaqtincha bo‘sh mablag‘larni iqtisodiy aylanmaga jalb qilish;
- jamg‘armalarni investitsiyalarga aylantirish;
- bank likvidligini ta‘minlash;
- pul-kredit siyosatini amalga oshirishga ko‘maklashish.

Depozitlar zamonaviy bank tizimining eng muhim moliyaviy instrumentlaridan biri bo‘lib, ularning iqtisodiy mohiyati va amaliy ahamiyati keng qamrovli tahlilni talab etadi. Bank tizimi faoliyatining barqarorligi, birinchi navbatda, uning resurs bazasining mustahkamligiga bog‘liq bo‘lib, ushbu resurslarning asosiy qismini depozit mablag‘lari tashkil etadi. Depozitlar orqali tijorat banklari o‘zining kreditlash, investitsiya qilish va to‘lov tizimlarini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu sababli depozitlar nafaqat banklar uchun moliyaviy manba, balki butun iqtisodiyotning barqaror ishlashini ta‘minlovchi muhim omil hisoblanadi.

Depozitlarning iqtisodiy mazmuni shundan iboratki, ular aholi va xo‘jalik yurituvchi subyektlarning vaqtincha bo‘sh pul mablag‘larini bank tizimiga jalb etish orqali iqtisodiy aylanmaga kiritadi. Agar ushbu mablag‘lar bank tizimiga jalb etilmasa, ular iqtisodiyotdan tashqarida qolib, ishlab chiqarish jarayoniga ta’sir ko‘rsatmaydi. Banklar esa ushbu mablag‘larni kredit shaklida qayta taqsimlab, iqtisodiyotning real sektorini moliyalashtiradi. Natijada ishlab chiqarish hajmi oshadi, yangi ish o‘rinlari yaratiladi va iqtisodiy o‘shish jarayoni tezlashadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston bank tizimida depozitlar hajmi barqaror o‘shish tendensiyasini namoyon etmoqda. Central Bank of the Republic of Uzbekistan ma‘lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda tijorat banklari tomonidan jalb qilingan umumiy depozitlar hajmi taxminan 308,6 trillion so‘mni tashkil etib, 2023-yilga nisbatan 27,7% ga oshgan. 2025-yilga kelib bu ko‘rsatkich yanada o‘shib, 355,6 trillion so‘mga yetgan. Bu esa bank tizimiga bo‘lgan ishonchning ortib borayotganini va moliyaviy vositachilikning kengayganini ko‘rsatadi.

Statistik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, depozitlarning o‘shishi bank aktivlari va kredit portfeli kengayishi bilan bevosita bog‘liq. Masalan, 2024-yilda bank aktivlari 711 trillion so‘mdan oshgan, kredit portfeli esa 500 trillion so‘mdan yuqori bo‘lgan. Bu o‘shishlar depozitlar hisobiga moliyalashtirilgan bo‘lib, banklarning iqtisodiyotga ta’sirini kuchaytirgan. Shu

¹²⁰ Mishkin, F. S. (2019). *The economics of money, banking, and financial markets* (12th ed.). Pearson.

jihattan depozitlar iqtisodiyotda investitsion jarayonlarni faollashtiruvchi asosiy manba sifatida namoyon bo‘ladi¹²¹.

Depozitlar tarkibiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, ularning asosiy qismini talab qilib olinguncha va muddatli depozitlar tashkil etadi. So‘nggi statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, 2025-yilda uzoq muddatli depozitlar umumiy depozitlarning 37–38% ini tashkil etgan. Bu holat banklar uchun barqaror resurs bazasi shakllanayotganini anglatadi. Uzoq muddatli depozitlar banklarga uzoq muddatli kreditlar berish va yirik investitsion loyihalarni moliyalashtirish imkonini beradi.

Talab qilib olinguncha depozitlar esa yuqori likvidlikka ega bo‘lib, asosan joriy operatsiyalarni amalga oshirish uchun ishlatiladi. Ularning hajmi 2025-yilda taxminan 125 trillion so‘mga yetgan, bu esa aholining bank xizmatlaridan faol foydalanayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, muddatli depozitlar barqaror o‘sib, banklarning kreditlash imkoniyatini kengaytirgan.

Depozitlarning o‘shishi iqtisodiyotdagi pul massasi va moliyaviy barqarorlik bilan ham chambarchas bog‘liq. Masalan, 2024-yilda banklar orqali aylanayotgan pul oqimi 700 trillion so‘mdan oshgan bo‘lib, bu iqtisodiy faollikning oshganidan dalolat beradi. Depozitlar hajmining oshishi natijasida banklarning likvidligi yaxshilanib, kredit berish hajmi kengaygan¹²².

Umuman olganda, depozit siyosatini takomillashtirish, bank xizmatlari sifatini oshirish va moliyaviy innovatsiyalarni joriy etish bank tizimining barqaror rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Depozitlar iqtisodiyotning real sektori va moliya sektori o‘rtasidagi asosiy bog‘lovchi bo‘g‘in sifatida kelgusida ham o‘z ahamiyatini saqlab qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mishkin, F. S. (2019). *The economics of money, banking, and financial markets* (12th ed.). Pearson.
2. Rose, P. S., & Hudgins, S. C. (2013). *Bank management and financial services* (9th ed.). McGraw-Hill Education.
3. Abdullayeva, S. Z. (2020). *Bank ishi*. Toshkent: Iqtisod-Moliya nashriyoti.
4. Lavrushin, O. I. (2018). *Bankovskoe delo*. Moscow: KNORUS.
5. Saunders, A., & Cornett, M. M. (2021). *Financial institutions management: A risk management approach*. McGraw-Hill Education.
6. Hull, J. C. (2018). *Risk management and financial institutions*. Wiley.

¹²¹ Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2024). *Annual statistical bulletin of the banking system*. Tashkent.

¹²² Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2025). *Banking sector development report*. Tashkent.

7. IMF. (2023). Republic of Uzbekistan: Financial system stability report. International Monetary Fund.
8. World Bank. (2023). Uzbekistan financial sector review. World Bank Group.
9. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2024). Annual report of the banking system. Tashkent.
10. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2025). Monetary and financial statistics bulletin. Tashkent.
11. Ghosh, A. (2017). Banking theory and practice. PHI Learning.